

Антон Богдалов
завідувач відділу «Історія незалежної України»,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Anton Bohdalov
Head of the Department 'History of Independent
Ukraine',
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ
СВЯТА НЕЗАЛЕЖНОСТІ В УКРАЇНІ
НАПРИКІНЦІ ХХ – ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХІ СТОЛІТТЯ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА ЗІБРАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)**

**THE PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION AND HOLDING
OF THE INDEPENDENCE DAY IN UKRAINE AT THE END
OF THE 20th – FIRST QUARTER OF THE 21th CENTURIES
(BASED ON THE MATERIALS OF THE PERIODICAL PUBLICATIONS
AND THE COLLECTION OF THE NATIONAL
MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE)**

Анотація

У публікації досліджено особливості організації та святкування найвизначнішого офіційного свята в історії України – Дня проголошення Акта державної незалежності. Проаналізовано внутрішньополітичні фактори, що мали вплив на ідеологічну та практичну складову святкувань. Зроблено спробу виявити зовнішньополітичні чинники, що вплинули на визначення святкових заходів. Виявлено особливості організації урочистостей у дипломатичних представництвах України за кордоном. Досліджено процес набуття та формування традицій святкування Дня Незалежності

Ключові слова:

Національний музей історії України, Акт проголошення незалежності України, військовий парад, Президент України, урочисті заходи, дипломатичні делегації, дипломатичні представництва України за кордоном.

Abstract

The publication examines the peculiarities of the organization and celebration of the most significant official holiday in the history of Ukraine, the day of the proclamation of the Act of State Independence. The domestic political factors that had an impact on the ideological and practical

components of the public holiday are analyzed. An attempt is made to identify foreign policy factors that were reflected in the definition of festive events. The peculiarities of the organization of festive events in the diplomatic missions of Ukraine abroad are revealed. The process of acquiring and forming traditions of celebrating Independence Day is studied.

Keywords:

National Museum of the History of Ukraine, Act of Independence of Ukraine, military parade, President of Ukraine, solemn events, diplomatic delegations, diplomatic missions of Ukraine abroad.

Від миті проголошення Акта державної незалежності України, затвердження якого відбулося на позачерговій сесії Верховної ради УРСР 24 серпня 1991 року, минуло вже понад 30 років. Відтоді цей історичний день став для української держави найважливішим з-поміж інших календарних та святкових дат упродовж усього року. Протягом трьох десятиліть святкування Дня незалежності набуло певних традицій, більшість із яких постійно перебуває у стані трансформацій із огляду на фактичну залежність сценарію святкування від політичної ситуації у країні. Такі зміни жодним чином не впливають на загальний статус історичної дати, яка незмінно залишається найважливішим святковим днем України.

Нині відсутні праці та публікації, які містили б дослідження та аналіз особливостей святкування зазначеної історичної події. Більшість публікацій містяться в інтернеті на сторінках інформаційних ресурсів новин чи владних структур. Зазвичай інформація має узагальнюючий характер.

Метою статті є дослідження особливостей святкування Дня Незалежності України протягом останніх 30 років та вивчення колекції Національного музею історії України з відповідної тематики. Після проголошення Акта державної незалежності Україна почала самостійно формувати та контролювати діяльність державних органів влади, зокрема формально незалежну судову систему, силові структури та армію, а також працювати над створенням власного законодавства.

На мить прийняття Акта в Україні законодавчо продовжувала діяти Постанова ВР УРСР від 16 липня 1990 року № 56-XI¹, яку прийняв парламент після затвердження Декларації про державний суверенітет України. Так, у тексті декларації проголошувався «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність

у зовнішніх зносінах». У Постанові зазначалося: «вважати день 16 липня Днем проголошення незалежності України і щорічно відзначати його як державне загальнонародне свято України». В липні 1991 р. рішення Постанови реалізували під час святкування першої річниці прийняття Декларації. Тоді партійне керівництво країни, депутати та представники трудових колективів взяли участь в урочистих зборах, що відбулися 13 липня 1991 р. у приміщенні палацу «Україна» в Києві. Засідання розпочалося з хвилини мовчання у пам'ять про загиблих за незалежність України. Підсумком зборів стало звернення до українського народу, в якому закликали населення «гуртуватися навколо ідеї національного відродження»². Урочисті заходи з нагоди проголошення незалежності відбулися і в інших містах країни. Святкові мітинги провели в Харкові, Луганську, Львові, Кривому Розі, Херсоні, Черкасах. В Ужгороді та Рівному одночасно з мітингами відбувалися церковні молебні, а у Полтаві та Запоріжжі обмежилися проведенням депутатських засідань.

По-різному святкували першу річницю Декларації в західних регіонах. У Мукачеві через заборону міської влади проводити масові заходи представники міського активу оголосили голодування. Водночас із урочистим мітингом у Тернополі, в якому взяв участь Левко Лук'яненко, біля будинку обласного комітету партії встановили наметове містечко. Організатори акції – представники Демократичної партії, Української християнсько-демократичної партії, Партії зелених та Спілки націоналістичної української молоді, вимагали від партійного керівництва виділити для роботи національно-демократичних організацій частину приміщень у будівлі (як зазначалося у офіційній пресі, «два обкомівські поверхи з телефонними кабінетами»). Місцева влада засуджувала проведення таких акцій у святковий день і прокоментувала їх як такі, «на які дивитися гірко і боляче, адже на полях хліба перестигають, техніка не вся виведена у поле. В господарствах не вистачає кормів, а в деяких не заготовлено жодної тони силосу». Означені дії, на думку офіційних видань, не сприяли утвердженню суверенітету країни. Проте загалом, як зазначено в матеріалі, це не вплинуло на святковий настрій³. Конфліктною ситуацією розпочалося 16 липня у Чернівцях. Цього дня колектив тролейбусного управління вирішив вийти на рейси, прикрасивши свої машини синьо-жовтими прапорцями. Таке рішення

¹ Постанова Верховної Ради Української РСР «Про день проголошення незалежності України» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-12#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

² До дня незалежності // Голос України. – 1991. – Вип. 136. – С. 2.

³ День незалежності // Голос України. – 1991. – Вип. 137. – С. 2.

категорично заперечувало керівництво. У ситуацію мусила втрутитися міська рада, яка підтримала водіїв⁴. Підсумком урочистостей став святковий концерт у Києві та фейєрверк на площі Жовтневої революції.

Отже, святкування першої річниці прийняття Декларації про державний суверенітет України відбулося майже в усіх обласних центрах країни. Більшість із них мали формат урочистих зборів депутатів місцевих рівнів, на яких приймалися звернення та лунали промови, в яких наголошувалося на важливості поєднання радянського історичного минулого із прагненням до розширення суверенних прав у майбутньому. Таке «розширення» самостійності мало відбутися після підписання нового союзного договору, запланованого на серпень 1991 р.

Після затвердження Акта проголошення незалежності України та проведення загальнонаціонального референдуму 1 грудня 1991 р., на якому проголошену незалежність підтримала переважна більшість громадян країни (понад 90%), 20 лютого 1992 р. Верховна Рада оприлюднила постанову⁵, якою затверджувала офіційним днем проголошення незалежності України дату 24 серпня. Відповідно попередня Постанова парламенту про цей день втрачала чинність. Цікавим фактом є те, що обидва документи про відзначення Дня Незалежності України підписав Іван Плющ: перший – як Перший заступник Голови Верховної Ради Української РСР, а другий документ вже завірив підписом Голови Верховної Ради України. Із миті затвердження Постанови день 24 серпня став загальнодержавним вихідним. Вдруге першу річницю Незалежності, проте вже після прийняття Акта, що її проголошував, українська держава відсвяткувала 24 серпня 1992 р.

Найголовнішими офіційними заходами святкування Дня Незалежності, починаючи з 1992 р., стали різноманітні урочисті збори. **(Рис. 1)**

Рис. 1. Президія перших Урочистих зборів з нагоди першої річниці проголошення незалежності України. 21 серпня 1992 р.

⁴ Там само. – С. 5.

⁵ Постанова Верховної Ради Української РСР «Про день незалежності України» № 2143-XII [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2143-12#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

Оскільки нові сценарії проведення урочистостей ще не створили, а значна кількість учасників дійства ще нещодавно були партійними керівниками, організовані урочисті засідання відбувалися за зразком радянських зборів. Перший такий захід, приурочений до першої річниці Незалежності, провели в київському палаці «Україна». Такий формат святкування визначних подій, де на сцені в декілька рядів розміщувалася почесна президія, яка заслуховувала доповіді делегатів, був типовим для радянських партійних зібрань.

Перше урочисте засідання розпочалося із хвилини мовчання на пошанування пам'яті 17 шахтарів, які загинули внаслідок аварії на шахті О. Скочинського в Донецькій області 21 серпня 1992 р. Після привітання від Голови Верховної Ради І. Плюща промову виголосив президент України Л. Кравчук. Головною подією під час засідання став виступ президента УНР у екзилі Миколи Плав'юка. Звертаючись до присутніх, він оголосив про складання із себе повноважень та їх передачу обраному першим президентом незалежної України Л. Кравчуку. Під час урочистого прийому в Маріїнському палаці 24 серпня останній президент УНР у екзилі передав Л. Кравчуку документ із текстом проголошеної напередодні заяви, моцехранительницю (що, за легендою, належала Івану Мазепі), прапор та президентську печатку. Це де-факто підкреслювало те, що проголошена незалежна Україна є правонаступницею Української Народної Республіки.

У фондах НМІУ є колекційний опис № 543, в якому міститься перелік матеріалів, що ілюструють події святкування першої річниці Незалежності України в серпні 1992 р. Окрім фотоматеріалів, у описі зазначено перелік вітальних телеграм від багатьох державних діячів із усього світу. У фондах музею зберігаються телеграми від Генерального секретаря ООН, королів Швеції

Рис. 2. Значок Михайла Гориня – учасника I-го Всесвітнього форуму Українців

та Іспанії, президентів Казахстану, Узбекистану, Росії та Німеччини, парламентських делегацій Литви та Білорусі.

У колекції НМІУ є печатка-конгресв Державного Центру УНР у екзилі, яку під час урочистостей М. Плав'юк передав Л. Кравчуку⁶.

Від 1993 р. урочисті збори стали типовими і для обласних центрів країни. Участь у таких подіях брали чиновники місцевих рівнів. На початку 1990-х рр. у Криму та на сході України обласні керівники здебільшого ігнорували такі засідання.

Урочисті зібрання до Дня Незалежності традиційно відбувалися у столиці до 2005 р. Після обрання президентом В. Ющенко збори з нагоди свята не проводилися. Президент закликав відмовитися від застарілих стереотипів святкування, коли урочистості відбувалися серед обмеженого кола чиновників. Останні масові урочисті збори проходили у 2011 та 2012 рр. Їх ініціював тодішній президент В. Янукович.

Ще одним різновидом урочистостей, формат яких започаткували у першу річницю Незалежності та які відбуваються з певною періодичністю, став Всесвітній форум українців. Перший такий захід розпочався 21 серпня 1991 р. і тривав протягом чотирьох днів у приміщенні Центру культури та мистецтв КПІ (Київ). Його організаторами виступили громадські та політичні організації, зокрема: Народний рух України, товариства «Просвіта» та «Україна», об'єднання українців у Польщі, Канаді, Франції, Австралії тощо. На перших зборах були присутні понад 1,5 тис. делегатів – представників українських громад 26 країн світу. Головною метою форумів стало єднання українців усього світу довкола ідеї розбудови нової української держави. Під час засідання було створено постійний орган організації – Українську всесвітню координаційну раду, головою якої обрали поета Івана Драча.

У Національному музеї історії України (НМІУ) зберігається комплекс матеріалів, які ілюструють роботу першого засідання форуму. Це, зокрема, набір та значок делегата Михайла Гориня, листівка з автографами учасників зібрання. **(Рис. 2)**

Поряд із речами учасників форуму привертає увагу комплекс матеріалів, які належали першому президенту України Леоніду Кравчуку, а саме: запрошення з нагоди відкриття та акредитаційна картка делегата форуму, якою під час зборів користувався президент. Колекційний опис № 603 містить перелік предметів, зібраних співробітниками музею під час проведення II-го Всесвітнього форуму українців, що тривав у Києві протягом 21–25 серпня 1997 р. Серед цих матеріалів у фондах зберігаються запрошення для І. Драча – голови Української всес-

⁶ Національний музей історії України (далі – НМІУ). – Фонди. – Колекційний опис № 532.

вітньої координаційної ради від Київської державної адміністрації на святкові заходи 23–24 серпня 1997 р. та програма святкових заходів⁷.

Від миті проведення першого форуму вже минуло шість зібрань, останнє з яких відбулося напередодні свята Незалежності 2016 р.

Урочисті заходи з нагоди свята традиційно відвідують представники закордонних делегацій. Серед іноземних гостей, запрошених на святкування третьої річниці Незалежності, був міністр закордонних справ Мальти Гвідо де Марко. 1991 р. він обіймав посаду голови Генеральної Асамблеї ООН (18 вересня 1990 – 17 вересня 1991). У серпні 1991 р. робоча група разом на чолі з Геннадієм Удовенком займалася організацією офіційного візиту мальтійського політика до Києва, оминаючи офіційну позицію центрального керівництва Союзу. Візит цього політика до столиці України без погодження з московським керівництвом був важливим та мав насамперед політичне значення. Попередньо погодили дату візиту – 24 серпня 1991 р. З огляду на спробу державного заколоту в серпні 1991 р. самопроголошеним ДКНС, візит могли скасувати, але за наполяганням Г. Удовенка політик таки прибув до Києва. Так, опинившись на позачерговому засіданні Верховної Ради, Гвідо де Марко був єдиним офіційним закордонним представником, який став очевидцем проголошення державної незалежності України.

Загалом склад запрошених закордонних делегацій на святкові заходи з нагоди Дня Незалежності демонструє зовнішньополітичні пріоритети керівництва країни. Політика «багатовекторності» часів президентства Л. Кучми свідчить про намагання тримати паритет між демократичним заходом та авторитарним сходом. На традиційні Урочисті збори у серпні 2000 р. до української столиці прибули делегації США, Китаю, Канади, Чилі, Грузії. Того року Україну відвідали президенти: РФ – В. Путін, Польщі – О. Кваснєвський та Македонії – Б. Трайковський. Останнє святкування Дня Незалежності за президентства Л. Кучми 2004 р. розпочалось із зустрічі з делегацією Сенату США на чолі з Дж. Маккейном. Американський політик відзначив, що Україна досягла неабиякого прогресу. Тоді учасники зустрічі обговорили питання подальшої європейської інтеграції української держави.

Іноді саме у святкові дні серпня відбувалися «дзеркальні» міжнародні візити урядових та парламентських делегацій, які також демонстрували актуальні зовнішньополітичні пріоритети країни. Такі зустрічі були звичним явищем часів президентства Л. Кучми та В. Януковича. Наприклад, 2002 р. у День Незалежності з офіційним візитом до Украї-

⁷ НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 535.

ни прибув голова Ради Федерацій Федеральних зборів РФ С. Миронов, водночас Російську Федерацію відвідав голова Верховної Ради України В. Литвин. А 2012 р., наступного дня після святкувань, у резиденції президента РФ Багровому руч'ї в Сочі відбулася зустріч між В. Януковичем та В. Путіним, на якій вони обговорювали питання торговельних відносин між країнами після вступу Росії до світової організації торгівлі⁸. Через рік у Москві одночасно зі святковими заходами в Україні зустрілися голови урядів РФ – Д. Медведєв та України – М. Азаров, які вирішували проблеми з експортом українських товарів⁹.

Від середини 1990-х рр. до організації серпневих урочистих заходів активно почали долучатися дипломатичні представництва України за кордоном. У перші роки державної незалежності більшість дипломатів займалися вирішенням питань із придбання та передачі приміщень для здійснення своєї прямої діяльності, адже більшість будівель посольств та консульств після розпаду Радянського Союзу перейшли у власність Російської Федерації.

Одним із перших офіційних заходів, організованих українськими дипломатами за кордоном, стало святкування першої річниці Незалежності України в Канаді. Тоді Посол України Л. Лук'яненко та Конгрес українців Канади ініціювали організацію рауту у приміщенні парламенту Канади у Оттаві. Основні заходи 21–24 серпня 1992 р. відбувалися на теплоході «Грузія». **(Рис. 3)**

Рис. 3. Перший посол України в Канаді Левко Лук'яненко під час святкування першої річниці Незалежності України на теплоході «Грузія» у порту м. Монреалю. 21 серпня 1992 р.

⁸ Ціна на блакитне паливо залишиться колишньою // *Голос України*. – 2012. – Вип. 159. – С. 11.

⁹ Вихід один – диверсифікувати експорт // *Голос України*. – 2013. – Вип. 158. – С. 7.

Л. Лук'яненко наполягав на проведенні свята на формально українській території. Тож, з огляду на відсутність на той час в українського представництва власного приміщення, місцем проведення урочистостей обрали судно, що належало етнічному українцю. Урочистий прийом з нагоди свята відвідало 600 гостей. 1994 р., коли проблему розміщення представництв здебільшого вже вирішили, такі урочисті прийоми відбулися у понад 10 європейських країнах, Сполучених Штатах Америки, Канаді та Китаї¹⁰.

У музеї зберігаються фотоматеріали, що ілюструють святкування першої річниці Незалежності, яке організувало посольство України в Канаді. У фондovій групі зберігання «Фотографії» привертають увагу такі фото: «Святкування І-шої річниці Незалежності України в Канаді. На теплохід "Грузія" прибули Посол України Л. Лук'яненко та гості», «Надзвичайний і Повноважний Посол України в Канаді Л. Лук'яненко на прийомі в культурному центрі українців провінції Онтаріо на честь І-шої річниці Незалежності України. 1992 р.», «Святкування І-шої річниці Незалежності України в селі Київ поблизу Торонто», «Перед пам'ятником воякам УПА виступає Посол України Л. Лук'яненко. 24.08.92 р.»¹¹ та ін.

Одним із найголовніших масових святкових заходів, приурочених до Дня Незалежності, нині є військовий парад, що відбувається на центральній вулиці столиці в день свята. Від 1991 р. в Києві провели 17 військових парадів. Перший із них організували ще 9 травня 1994 р. «на честь 50-тої річниці перемоги у Великій Вітчизняній Війні». Означений військовий парад став єдиним таким дійством за перші сім років державної незалежності. Можна припустити, що це було пов'язано із зовнішньополітичним курсом країни, яка позиціонувала себе як позаблокова нейтральна держава, що перебуває на стадії роззброєння, включно із відмовою від ядерного потенціалу.

Запровадження традиції проведення військових парадів до Дня Незалежності в Україні пов'язана з ініціативою міністра оборони О. Кузьмука. Він обіймав посаду міністра з липня 1996 р. до лютого 2005 р. (з перервою). Відтоді у столиці відбулися перші сім військових парадів. Під час першого з них, якій пройшов на Хрещатику 1998 р., можна було спостерігати за проїздом реактивних систем залпового вогню «Град», «Ураган» та «Смерч». 2003 р. у параді взяли участь 16 зведених батальйонів. Тоді вперше під час такого заходу використали девіз ЗСУ «За Україну, за її волю!».

Аналогічні дійства в День Незалежності організовували до 2009 р.

¹⁰ Нас визнали в світі, і ми реально впливаємо на міжнародну політику // Голос України. – 1994. – Вип. 160. – С. 3.

включно, з перервами у 2005–2007 рр. За часи президентства В. Януковича військові паради не проводили. 20-ту річницю Незалежності в Києві святкували без військового параду. Замість демонстрації військової техніки на Хрещатику відбувалися інтерактивні ігри, змагання з футболу та брейк-дансу. Власне, святкування стало наймасштабнішим за всі роки: в Києві організували концерти на чотирьох сценах та заходи на 10 тематичних ігрових локаціях. Загалом було проведено 2500 святкових програм. Завершилося свято грандіозним феєрверком¹². Загалом, за часів президенства В. Януковича простежувалася тенденція повернення до традицій початку 1990-х. 2012 р. було відновлено урочисті зібрання в київському Палаці «Україна». Більшість святкових заходів протягом 2010–2013 рр. зводилися до спортивних чи культурно-мистецьких: наприклад, 2013 р. на Хрещатику відбулися фестиваль морозива та «Веселі старту» на роликах; у Криму провели фестиваль мистецтв «Козацькі забави» у ботанічному саду Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського, а у Алушті та Сімферополі – молодіжні автопробіги.

Урочисті покази військової техніки із проходженням всіх родів військ центральними вулицями відновили 2014 р. за президентства П. Порошенка, це було пов'язано з військовою агресією Росії у Криму та сході України. Проведення параду стало демонстрацією військової спромоги країни та готовності захищати суверенітет в умовах війни. У святкових парадах, починаючи із 2014 р., також беруть участь безпосередні учасники бойових дій на сході України, а від 2016 р. – і військовослужбовці країн-союзниць. Того року вперше центральною вулицею Києва крокували військові Литви та Польщі. 2017 р. таких країн було вже 10, дев'ять з яких – члени НАТО, також на заході були присутні міністри оборони Литви, Латвії, Естонії, Молдови, Польщі, Чорногорії та Сполучених Штатів. Через рік на військовому параді продемонстрували нові зразки озброєнь. Тоді уперше у ході взяли участь жіночі військові формування та військові капелани, а під час урочистостей почали використовувати оновлене вітання Збройних сил України: «Слава Україні – Героям Слава!».

Напередодні святкувань 2019 р. Президент В. Зеленський виступив із заявою, в якій повідомив про відміну традиційного параду 24 серпня, мотивуючи це економією та раціональнішим використанням фінансів, які він обіцяв спрямувати родинам загиблих учасників війни на сході України. Така заява викликала обурення значної частини суспільства, яка виступила з ініціативою проведення альтернативного параду, що

¹¹ НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 528/1а.

¹² 20-річчя Незалежності об'єднало наше суспільство // Голос України. – 2011. – Вип. 157. – С. 2.

отримав назву Марш захисників України та був організований ветеранськими організаціями. Відмовившись від військового параду, В. Зеленський натомість ініціював проведення Ходи гідності, в якій взяли участь вітчизняні медики, вчителі та спортсмени. Після завершення офіційної частини розпочався Марш неофіційний. Ходою від пам'ятника Т. Шевченку до Європейської площі пройшли родини загиблих учасників війни на сході, учасники війни та родини загиблих Героїв Небесної сотні. Аналогічний марш відбувся 2020 р. (за відсутності параду) та 2021 р. (після його проведення).

Одним із ритуалів, що залишився в Україні як спадок радянської епохи, стало урочисте покладання квітів у день свята до пам'ятників видатним діячам. У першу річницю прийняття Декларації про державний суверенітет, коли 16 липня 1991 р. святкували проголошення незалежності, частина партноменклатури, яка звикла до сталої програми святкувань знаменних комуністичних пам'ятних дат, організувала «ритуальне» покладання букетів до пам'ятника В. Леніну в Києві. Від 1992 р. така традиція вшанування вождя світового пролетаріату відійшла в небуття.

Упродовж останніх 30 років майже остаточно сформувався перелік монументальних скульптур, покладання квітів до яких є частиною урочистих заходів із нагоди святкування Дня Незалежності України. Від початку 1990-х цей список очолювали монументи Т. Шевченка, біля яких 24 серпня традиційно відбувалися урочистості за участю перших осіб держави та чиновників місцевих рівнів у регіонах. Означений перелік доповнили після того, як у Києві у грудні 1998 р. відкрили пам'ятник українському історичному та політичному діячеві М. Грушевському. Із 2005 р. від часів президентства В. Ющенка, ще одним обов'язковим місцем покладання квітів став київський монумент Володимирі Великому. Ці три локації нині є традиційно обов'язковими для відвідин перших осіб держави під час святкувань.

Декілька разів за ініціативи політичного керівництва країни означений перелік розширювали та доповнювали новими місцями та монументами. 2006 р. В. Ющенко додав ще один пункт до звичного маршруту та вшанував пам'ять жертв Голодомору 1932–1933 рр., поклавши квіти до пам'ятного знака поруч із Михайлівським собором у Києві. 2009 р. президент у межах святкової програми відвідин традиційних місць поклав квіти до пам'ятника Богдану Хмельницькому, а спікер Верховної Ради В. Литвин – до могили Невідомого солдата.

Разом із вшануванням пам'яті День Незалежності є приводом для відкриття нових монументів. На значній частині України встановлювали пам'ятники українським борцям за незалежність, поява яких була неможливою за радянської доби. Інша ситуація складалася у Криму.

До окупації півострова Російською Федерацією тут не встановили достатньої кількості монументальних скульптур, присвячених пам'яті культурних та політичних діячів України. Тільки 1997 р. в Сімферополі напередодні Дня Незалежності відкрили перший пам'ятник Тарасу Шевченку. Це стало можливим завдяки міській громаді міста Калуша, яка ініціювала та спонсорувала подію¹³. Після російської анексії Криму 2014 р. саме біля цього монумента на офіційні державні свята України збираються українські патріоти.

Багато з відкритих пам'ятників 24 серпня присвячені самій події – проголошенню незалежності. Такий монумент відкрили 2012 р. в Харкові на площі Конституції. За часів президентства В. Ющенка, коли збереження національної пам'яті було одним із пріоритетних напрямів державної політики, 2009 р. напередодні святкування Дня Незалежності відбулося відкриття музейного комплексу «Мистецький Арсенал». За задумом він мав стати головним музеєм країни. Комплекс відкрили виставкою «De profundis», концепція якої презентувала історію української культури від давніх часів до сучасності¹⁴. У Батурині того самого року 22 серпня урочисто представили відреставрований палац гетьмана Кирила Розумовського. В. Ющенко започаткував ще одну традицію, що прижилася та стала звичною кожного 24 серпня. 2005 р. у приміщенні Софії Київської вперше відбулася святкова літургія – «Молитва за Україну», за участю очільників різних конфесій та перших осіб держави. Відтоді традиційно зранку в День незалежності ця подія фактично знаменує початок офіційних заходів. Єдиним нововведенням з того часу стала тимчасова зміна локації події: від 2011 р. урочистий молебень відбувався на території Києво-Печерської лаври. Така дія була продиктована прихильністю В. Януковича до Української православної церкви Московського патріархату. Від 2014 р. місце проведення спільної молитви знову перенесли у Софійський собор.

Від дня святкування першої річниці Незалежності з'явилася традиція нагородження почесними відзнаками Президента тих, хто зробив вагомий внесок у розвиток української держави. Перші президентські відзнаки Л. Кравчук вручив 21 серпня 1992 р., ними нагороджені: Олесь Гончар, Л. Лук'яненко, Л. Костенко, авіаконструктор П. Балабуєв та скульптор Л. Молодожанин¹⁵. Командира звідної артилерійської розвідки С. Топіху та майора Національної гвардії В. Ігнат'єва, які виконували миротворчу місію у Югославії у складі миротворчого підрозділу військ ООН, удостоїли нагородами посмертно. Перші відзнаки в незалежній

¹³ Кобзар у Криму // Голос України. – 1997. – Вип. 158. – С. 2.

¹⁴ З повноліттям! // Голос України. – 2009. – Вип. 158. – С. 5.

¹⁵ Указ Президента України // Голос України. – Вип. 160. – С. 2.

Україні отримали загалом 12 осіб¹⁶. Останньою нагородою, запровадженою до Дня Незалежності, стала відзнака Президента України «Національна легенда України», яку вручають визначним особистостям за заслуги у становленні незалежної України. 20 серпня 2021 р. першими нагородженими стали С. Ротару, О. Потапова, О. Блохін, М. Вантух, І. Марчук, Ю. Рибчинський та М. Скорик (посмертно).

Разом із визнанням заслуг перед державою свято Незалежності стає приводом для повного або часткового звільнення осіб, які вчинили злочини та перебувають у місцях позбавлення волі. Перший указ Президента «Про амністію засуджених» було підписано 17 серпня 1991 р.¹⁷ Відтоді напередодні державного свята відповідно до таких указів достроково звільнили 171 817 засуджених. Найбільше їх було звільнено за амністією у період із 1992 до 2006 рр. – 151 904 осіб¹⁸. Укази та постанови про амністію, яку оголошували до Дня Незалежності, регулярно затверджувалися до 2016 р. Із 2017-го таку амністію скасували. Лише 2021 р. до 30-тої річниці Незалежності відповідний законопроект зареєстрували у Верховній Раді України. Згідно з ним, з огляду на державне свято, у країні мали амністувати 1 046 осіб.

Свято Незалежності часто ставало нагодою для додаткових заохочень на підприємствах, коли керівники на виробництвах вирішували преміювати колектив. Зазвичай такі премії надавали чиновникам різних рівнів чи працівникам державного виконавчого апарату. Іноді грошові винагороди виплачували на державних підприємствах. Наприклад, 1993 р. на зборах Львівського мотозаводу колектив ознайомили з наказом генерального директора, згідно з яким до свята кожен працівник виробництва отримував премію 10 тис. крб¹⁹. При середній заробітній платні в 1993 р. 163 555 крб та курсу карбованця до американського долара 4539 крб за 1 дол., кожен працівник заводу отримав до свята грошове заохочення на суму, трохи більшу за 2 американські долари. За чотири роки через економічні проблеми підприємство припинило виробництво та було ліквідоване.

Іноді свято Незалежності ставало приводом для загострення російських та сепаратистських тенденцій і територіальних суперечок. Так, святкування третьої річниці Незалежності супроводжувалося

¹⁶ Перші нагороди суверенної України // Голос України. – 1992. – Вип. 161. – С. 4.

¹⁷ Указ Президента України «Про амністію з нагоди річниці проголошення незалежності України» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/92#Text> (дата звернення: 4.12.2021).

¹⁸ Амністія в Україні: скільки засуджених звільнили за час незалежності [Електронний ресурс]: Слово і діло. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/09/infografika/suspilstvo/amnistiya-ukrayini-skilky-zasudzhenykh-zvilnyly-chas-nezalezhnosti> (дата звернення: 4.12.2021).

¹⁹ Чим багаті, тим і раді // Голос України. – 1993. – Вип. 160. – С. 3.

політичною кризою, яка виникла через рішення Севастопольської міської Ради народних депутатів від 23 серпня 1994 р. Своєю постановою міська рада визнала російський правовий статус міста Севастополя та підтвердила свою позицію щодо міста як головної бази Чорноморського флоту Російської Федерації. Лейтмотивом виступів представників від влади під час святкових заходів стало твердження про незаконність таких дій. Певно, постанова севастопольських депутатів вплинула на рішення запросити 23 серпня на вже традиційні III-ті Урочисті збори до Києва відверто проросійського «президента» Республіки Крим Ю. Мешкова, який у президії посів почесне місце поруч із президентом України та спікером Верховної Ради. Можливо, це була спроба вплинути на Ю. Мешкова, демонстрація таким запрошенням на урочисті заходи тимчасової єдності позицій. Вже наступного дня «президент» Кримської автономії супроводжував президента Л. Кучму та спікера парламенту О. Мороза на відпочинок, на який ті вирушили до півострова. Водночас із рішенням севастопольських депутатів пресслужба Президента України в День Незалежності спростувала заяву, яка пролунала на центральному телеканалі Російської Федерації «Останкіно» щодо створення конфедерації з чотирьох країн, до якої разом із Україною ніби долучались Росія, Білорусь та Казахстан. Так, святкування третьої річниці Незалежності супроводжували заяви та рішення кримських депутатів, що закликали до порушення суверенітету України.

Враховуючи складну політичну ситуацію, напередодні четвертої річниці Незалежності водночас зі зборами у столиці на Кримському півострові провели Конгрес українських громад Севастополя. У заході взяли участь народний депутат, капітан першого рангу Є. Лупаков, контрадмірал М. Костров та представники меджлісу кримськотатарського народу. В резолюції Конгресу зазначалося, що Президент, уряд і Верховна Рада мають рішучіше діяти щодо тих владних структур півострова, які намагаються вийти за межі правового поля. Відповідні звернення направили на адресу Президента та до особового складу Чорноморського флоту²⁰.

2004 р. святкування збіглося із зовнішньополітичною кризою, що виникла у відносинах із Румунією навколо каналу Дунай – Чорне море. В День Незалежності України президент Румунії Іон Ілієску виступив із критикою Києва за продовження робіт у дельті Дунаю. За словами румунського очільника, Україна не надала відповідних пояснень румунській стороні щодо можливої екологічної шкоди, яку може завдати будівництво річкової системі. Так, 24 серпня 2004 р. біля посольства

²⁰ Голос громадян // Голос України. – 1995. – Вип. 160. – С. 4.

України у Бухаресті відбувся мітинг, учасники якого вимагали припинити роботи в дельті річки.

2011 р. День Незалежності знову супроводжувався конфліктом у Криму. У переддень свята штаб ЧМ РФ у Севастополі передали під охорону спецпідрозділів міліції. Таким чином російська сторона відреагувала на рішення суду та офіційну заяву України з вимогою повернути орендовані маяки та навігаційне обладнання. Вимога повернення маяків під управління української сторони вперше пролунала ще за часів президентства В. Ющенко 2006 р. Російська сторона не допускала на об'єкти українських виконавців²¹.

Від 2014 р., з миті військового вторгнення РФ в Україну, 24 серпня стало днем загострення воєнних дій на сході країни. Найбільше та наймасштабніше загострення відбулось у перший рік війни, коли в ніч на 24 серпня за інформацією Міністерства оборони на територію України зайшли дев'ять тактичних груп Збройних сил РФ. Це близько 3500 осіб особового складу, до 60 танків, до 320 БМД (БМП), до 60 гармат, до 45 мінометів, 5 ПТРК²². Нині відсутня точна інформація щодо втрат унаслідок Іловайської трагедії. Приблизна кількість загиблих українських військових – понад 350, понад 400 поранених та близько 300 військовослужбовців потрапили до полону. З 2017 до 2021 рр. обстріли на свято стали регулярними. Тільки 2019-й та 2020-й у День Незалежності минули без ворожих обстрілів. По одному захисникові цього дня Україна втрачала 2018 та 2021 рр.

Нині важко підрахувати навіть приблизну суму державних коштів, які витрачали на організацію та проведення урочистих заходів до 2016 р. Всі державні закупівлі до цього часу мали паперовий документальний вигляд та залишалися невідомими широкому загалу. Після впровадження системи ProZorro, яка стала обов'язковою для установ державної власності, 2016 р. були здійснені закупівлі для реалізації заходів на суму 870 тис. грн. Протягом наступних років свято коштувало державі відповідно: 2019 р. – 10 млн грн; 2020 р. – 4 млн грн; 2021 р. – 195 млн грн²³. Зазначені державні кошти спрямовувалися виключно для організації та реалізації заходів. На святкування 30-тої річниці Незалежності в Києві та області витратили 168 млн грн. Другою областю за

²⁰ Голос громадян // Голос України. – 1995. – Вип. 160. – С. 4.

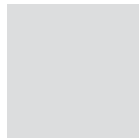
²¹ Поверніть маяки! // Голос України. – 2011. – Вип. 157. – С. 1.

²² У серпні 2014 року Росія організувала пряме вторгнення на Донеччину [Електронний ресурс]: Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2285766-u-serpni-2014-roku-rosia-organizovala-prame-vtorgnenna-na-doneccinu-gpu.html> (дата звернення: 21.06.2022).

²³ Пилипенко Я. Найдорожчий День Незалежності України [Електронний ресурс]: Dozorro. – Режим доступу: <https://dozorro.org/blog/najdorozhchij-den-nezalezhnosti-ukrayini> (дата звернення: 21.06.2022).

витратами стала Дніпропетровська. Тут на святкування спрямували 6,4 млн грн. Більшість цієї суми витратили на авіаційне шоу «Вільне небо» – 4,2 млн грн. Найменшу суму на святкування спрямували у Волинській області – 3,9 тис. грн. Найвитратнішим стало проведення параду ЗСУ в Києві та ВМС у Одесі. На обидва заходи спрямували 20 млн грн. Майже аналогічну суму витратили на концерт італійського оперного співака Андреа Бочеллі, який відбувся в Києві в районі Маріїнського парку. Захід коштував державі 19,5 млн грн. На запроваджену Указом Президента відзнаку «Національна легенда України» витратили 6,8 млн грн.

Отже, можна стверджувати, що протягом 30 років після проголошення державної незалежності в Україні склалися певні традиції святкування найголовнішого державного свята. Перша половина 1990-х рр., з огляду на формування виконавчого владного апарату колишніми представниками партійної радянської номенклатури, здебільшого характеризується перейманням радянських традицій святкування пам'ятних дат. Це на практиці мало вигляд набору святкових ритуалів, характерних для авторитарних країн та доповнювалось обов'язковими національними святковими елементами. Суттєва зміна змісту та форми заходів відбулась із середини 2000-х рр., коли значну увагу приділяли відновленню та збереженню національної пам'яті. Незважаючи на спроби нівелювати значущість свята за часів президентства В. Януковича, нині День проголошення Акта державної незалежності незмінно залишається найважливішим державним святом в Україні.

Амністія в Україні: скільки засуджених звільнили за час незалежності [Електронний ресурс]: Слово і діло. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/09/infografika/suspilstvo/amnistiya-ukrayini-ilkyzasudzhenyx-zvilnyly-chas-nezalezhnosti>. (дата звернення: 4.12.2021).

Вихід один – диверсифікувати експорт // *Голос України*. – Вип. 158. – С. 7.

Голос громадян // *Голос України*. – 1995. – Вип. 160. – С. 4

День незалежності // *Голос України*. – 1991. – Вип. 137. – С. 2

До дня незалежності // *Голос України*. – 1991. – Вип. 136. – С. 2

З повноліттям! // *Голос України*. – 2009. – Вип. 158. – С. 5

Кобзар у Криму // *Голос України*. – 1997. – Вип. 158. – С. 2

Нас визнали в світі, і ми реально впливаємо на міжнародну політику // *Голос України*. – 1994. – Вип. 160. – С. 3

Національний музей історії України (далі – НМІУ). – Фонди. – Колекційний опис № 525.

НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 528/1а.

НМІУ. – Фонди. – Колекційний опис № 535.

Перші нагороди суверенної України // *Голос України*. – 1992. – Вип. 161. – С. 4

Пилипенко Я. *Найдорожчий День Незалежності України* [Електронний ресурс]: Dozorro. – Режим доступу: <https://dozorro.org/blog/najdorozhchij-den-nezalezhnosti-ukrayini> (дата звернення: 21.06.2022).

Поверніть маяки! // *Голос України*. – 2011. – Вип. 157. – С. 1

Постанова Верховної Ради Української РСР «Про день незалежності України» № 2143-XII [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2143-12#Text> (дата звернення: 30.11.2021).³⁸

Постанова Верховної Ради Української РСР «Про день проголошення незалежності України» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-12#Text> (дата звернення: 30.11.2021).

У серпні 2014 року Росія організувала пряме вторгнення на Донеччину [Електронний

ресурс]: Укрінформ. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2285766-u-serpni-2014-roku-rosia-organizuvalaprime-vtorgnenna-na-doneccinu-gpu.html> (дата звернення: 21.06.2022).

Указ Президента України // Голос України. – Вип. 160. – С. 2

Указ Президента України «Про амністію з нагоди річниці проголошення незалежності України» [Електронний ресурс]: Верховна Рада України. Офіційний портал парламенту України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395/92#Text> (дата звернення: 4.12.2021).

Ціна на блакитне паливо залишиться колишньою // Голос України. – 2012. – Вип. 159. – С. 11

Чим багаті, тим і раді // Голос України. – 1993. – Вип. 160. – С. 3

20-річчя Незалежності об'єднало наше суспільство // Голос України. – 2011. – Вип. 157. – С. 2